

Tina Bahovec

»POMOČNICA NAJ JE MOŽU NE SAMO V DRUŽINI, MARVEČ TUDI V VEČJEM, NARODNEM ŽIVLJENJU«

Podobe koroških Slovenk in Slovencev v medvojnem času

Tako slovensko kot tudi avstrijsko zgodovino-pisje pri obravnavi koroške zgodovine posveča ženskam in povezavam med spolom in narodnostjo¹ le malo pozornosti. In to kljub dejstvu, da sta koroška slovenska politika in ideologija odražali razmerja med spoloma ter vplivali nanje in da je bilo društveno, družbeno in ekonomsko življenje manjšine na mnogovrstne, bolj ali manj odkrite načine spolno obeleženo.

Prispevek, osredotočen na čas med svetovnima vojnama, lahko samo oriše problematiko. Ukvarja se s predstavami o vlogi in karakterju, pripisanih ženskemu in moškemu spolu, z vprašanjem javnega in zasebnega prostora, odmerjenega spoloma, s pomenom spola v nacionalni ideologiji ter z odrazom spolnih razmerij v družbenem in političnem delovanju. Prikaže, kako status nacionalne manjšine ter posebnosti politične orientacije in socialne strukture koroške slovenske manjšine vplivajo na spolna razmerja. Upošteva tudi vpliv katolicizma in cerkve na naziranja o ženskah in moških, ki je na slovenskem Koroškem posebno zaznaven, saj je duhovščina dolgo (so)oblikovala in vodila narodno gibanje, ki je bilo do druge svetovne vojne katoliško-konservativno obeleženo. Glavni vir prispevka je časopis *Koroški Slovenec*, glasilo Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem – osrednje manjšinske

organizacije, v kateri so delovali skoraj izključno moški. Časopis odraža predvsem idealne podobe in normativne predstave, zrcali pa tudi aktualna družbena dogajanja in krize.

Člani »slovenske narodne družine«

Koncept družine je prenesen na koncept naroda in družbe. Narod velja za družino po jeziku in krvi sorodnih, družina pa za celico naroda in države in jo je zato potrebno ščititi in podpirati. Mati je srce in steber družine in s tem tudi naroda. Predstave o značaju in vlogah moškega in ženskega spola v družini in v narodu so si podobne in vplivajo ena na drugo. Poleg družinskih in nacionalnih vezi igra religiozna povezava pomembno vlogo in tudi cerkveno občestvo se primerja z družinskim.

Ljudstvo je v besedah Koroškega Slovenca »družina tisočerihi na tvoji zemlji, ki govorijo tvojo besedo, nosijo poteze tvojega obraza, ki so ti tudi notranje sorodni po sličnem mišljenju in čustvovanju«. ² Narod je »ljubezen do bližnjega v velikem. Narodna zavest je zapovedana lju-

¹ Prim. mdr. Nira Yuval-Davis, *Gender & Nation* (London-Thousand Oaks-New Delhi 1997).

² *Koroški Slovenec*, 30. 6. 1937, str. 3–4.

bezen do bratov in sester, podprta in olajšana po narodni govorici, narodni domovini in eni usodi. Zato je ustvarjena družina z očetom, materjo, otrokom in družinskim domom, da nam je lažja zapoved o ljubezni. Zato je ustvarjen narod s stanovi in eno govorico, da izpolnujemo tem lažje zapoved ljubezni v velikem. /.../ Tudi za narod velja, kar veli božja zapoved za družinico: naj človek ne loči, kar je združil Bog!³ Narod vidimo »kakor družino v njegovem očetovskem, materinskem in otroškem elementu« in govorimo »o krvnem in duševnem sorodstvu njegovih udov«. »Materija naroda so poleg grunta – zibeli, mladi naraščaj. V številu rojstev se izraža narodova življenjska sila.« Varujmo grunt in zibel z ljubeznijo, s katero kmet bdi nad svojim posestvom, in »z neizmerno požrtvovalnostjo, s katero obdaja mati svojega otroka!⁴

Družina je »prvo naravno občestvo med ljudmi«, narod je »drugo, večje naravno občestvo«.⁵ Narod živi v družinah, nad družinami pa sta zakona narodne časti in pravice. Vsaka družina je »nujno v službi svojega naroda, dobri ali slabi, in množi ali manjša narodno čast in narodno pravico. Zdrava, dobra družina – zdrav, dober narod. Bolna, umirajoča, slaba družina – bolan, umirajoč, slab narod«.⁶ Družina je »življenjska celica človeštva, naroda, države in cerkve«.⁷ Vzorne družine so »steber države« in »bodočnost ljudstva«. »S propadanjem družine je padalo marsikatero ljudstvo in izginilo iz površja zemlje.«⁸ Družina je »majhna država, sladka država, iz katere smo izšli, v katero smo vsikdar pristojni s pravo državljansko pravico«. V majhni državi družine je »oče ministrski predsednik, otroci so podaniki, mati vodi notranje zadeve, a je zraven ministrica za vero, pravosodje, prosveto in zdravje«. Družina »drži vse stebre države. Mati sama jih drži tri. Mati božja drži tri vogle velike božje cerkve. Tako je ta velika bogočloveška država ena sama velika družina, kjer je oče Bog, mati je Marija, a podaniki vse človeštvo in nebeščanstvo. Vprav zato ima majhna družina veliko dostojanstvo, ker je edinica – celica – ogromne božje občine«.⁹

»Mati je temelj družine in naroda«

Naloge, pripisane ženskam, so v različnih ideologijah podobne: ženske naj bodo predvsem matere in žene, vzgojiteljice in gospodinje. Ta vloga žensk se utemeljuje biološko, s prirojeno »naravo«, ali pa transcendentalno, kot božja volja – dejansko pa se take predstave družbeno-ideo-

loško konstruirajo in reproducirajo. Nacionalna naloga žensk obsega predvsem skrb za rojstvo zadostnega števila otrok ter primerno vzgojo letih, na (koroškem) Slovenskem s posebnim poudarkom na ohranjanju vere.¹⁰ Seveda ni dovolj biti mati in gospodinja, marveč je potrebno biti dobra, versko in narodno zavedna mati in gospodinja, ki se zgleduje po Materi Božji in vdano prenaša trpljenje. In če je delo mater in gospodinj že neplačano, pa mu je zagotovljeno vsaj plačilo v obliki poveličevanja žensk kot rešiteljic družin in naroda in sploh celega človeštva.

Koroški Slovenec v številnih člankih slika idealizirane in stereotipizirane podobe mater in žen ter skuša dekleta in ženske poučiti o vsebini, obsegu in pomenu njihovih »dolžnosti«. Kot sredstva propagiranja »pravega« koncepta spola uporablja graje in prepovedi, pohvale in kategorične moralne zahteve ali pa vzore žensk iz zgodovine, religije in literature – npr. Miklovo Zalo, ki velja za personifikacijo koroške Slovenke – saj je v vseh dekletih »nekaj Zalinega«¹¹ – in za »svetel vzor slovenske narodne zvestobe«.¹²

»V domačem krogu, v sredi družine, vse prav uravnati in razdeliti, vse skrbno porabiti in prav obrniti, hraniti red, priprostost in ljubkost, to je delo, ki zahteva največ žrtev, največ potrpežljivosti, največ zatajevanja in za to delo je vstvarjeno žensko srce. To je dar, ki ga je prejelo ženstvo od Stvarnika samega. Mati je duša hiši, duša družini, središče domačega življenja.«¹³ Gospodinja in mati je »resnična braniteljica doma in ohranjevalka blagostanja, vere in naroda«.¹⁴ Tam, kjer znajo ceniti domače družinsko

³ ts., *Zapoved ljubezni*. V: Koroški Slovenec, 18. 9. 1935, str. 2.

⁴ Koroški Slovenec, 29. 1. 1941, str. 3.

⁵ Koroški Slovenec, 24. 5. 1939, str. 1.

⁶ Koroški Slovenec, 13. 9. 1939, str. 2–3.

⁷ Koroški Slovenec, 28. 6. 1933, str. 2.

⁸ Zapisnik Slovenskega prosvetnega društva (dalje: SPD) Bilka Bilčovs, Materinski dan 13. VIII. 1931, Slovenski znanstveni inštitut (dalje: SZI). Prim. Koroški Slovenec, 6. 5. 1931, str. 3.

⁹ Koroški Slovenec, 2. 11. 1932, str. 3.

¹⁰ Prim. Mojca Ramšak, »Mati, Bog, domovina« ali o vzgoji otrok. V: Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu za navadno leto 1999 (Celovec-Ljubljana-Dunaj 1998) str. 89–93, tu 89–91.

¹¹ Koroški Slovenec, 12. 3. 1929, str. 3.

¹² M. H. [Milka Hartman], Slovenka, bodi verna, socialna in narodna! V: Koroški Slovenec, 5. 4. 1939, priloga.

¹³ Koroški Slovenec, 25. 4. 1928, str. 3 (članek brez naslova v rubriki »Ženski vestnik« je podpisan z »Mati«).

¹⁴ Podjunčanka, Dekle – mati. V: Koroški Slovenec, 9. 5. 1934, str. 3–4.

življenje, kjer kaže gospodinja smisel za dobro in varčno gospodinjstvo, kjer vodi pametno in premišljeno kuhinjsko politiko – tam je ljudstvo najbolj vzbujeno in se z veseljem udeležuje verskega življenja in kulturnega delovanja, tam se dela dobra politika v občini in stranki, tam uspevajo domače posojilnice in se z veseljem prebira Koroški Slovenec.¹⁵ Da žena temelje treh voglov domačije podpira, ta stari pregovor velja tudi za veliko slovensko domačijo vsega naroda in za vse delo človeštva. Brez resnega sodelovanja žena »ne bomo dočakali lepših dni«. Žene in dekleta bodo s svojim lepim značajem in dovršeno osebnostjo »ozdravljale bolno človeštvo, reševale, vzgajale in obnavljale ga«.¹⁶

Matere so zadolžene za ohranitev in predajo nacionalne kulture in vere, predvsem pa materinega jezika, enega od domnevno glavnih objektivnih kriterijev nacionalne pripadnosti. Posebno poudarjanje mater kot učiteljic jezika je povezano z dejstvom, da se slovenski otroci v koroških šolah – tudi če so veljale za utrakvistične, torej dvojezične – niso v zadostni meri naučili slovenščine. Poleg znanja je pomembno tudi spoštovanje jezika, saj je na Koroškem nemškonacionalna ideologija rada omalovaževala slovenščino, ki je tradicionalno veljala za znak pripadnosti nižjim slojem. »Matere! Bodite danes ve Slovenke! Bolj kot mi ostali ste zrle rast duha in srca v vaših malih, ob prvih otroških besedah ste čutile ono veliko in vzvišeno, ki bolj kot kri in sorodstvo povezuje nas vse v eno narodno družino. To je domača, slovenska beseda, učeča in ljubeča, trpeča in se radujoča, slovenska beseda v molitvi in v pesmi, v knjigi in v vsem življenju. Ta beseda je zlata posoda narodnega, občestvenega duha, dana nam je od Stvarnika zato, da ob njej rastemo in živimo ne posamni poedinci, marveč v družini in stanu, v narodni družini tisočernih. Učite nas, svoje otroke, da jo bomo znali končno vendar izgovarjati s spoštovanjem, da jo bomo ljubili in gojili plemenitega duha, katerega nositeljica je. Zato, matere, bodite narodne, slovenske, bodite posebno svojim malim in najmanjšim dobre vzgojiteljice in učiteljice.«¹⁷ Mamice in sestre naj v zimskih večerih v krogu družine z lepo slovensko knjigo izobražujejo in razveseljujejo mlada srčeca, saj bo vtis družinskih večerov s slovensko besedo in milo slovensko pesmijo ostal v otroških dušah neizbrisljiv.¹⁸ Matere naj »vlijejo mlademu slovenskemu rodu na Koroškem ljubezen do pesmi in petja«.¹⁹ »Krščanska slovenska mati! Tvoja dolžnost je, da svoje otroke naučiš slovenskega jezika! In

nauči jih tudi ta jezik ljubiti, spoštovati in mu zvestobo ohraniti!«²⁰

Po priključitvi Avstrije k Nemčiji marca 1938, ko je nacionalsocialistični režim izpodrinjal rabo slovenščine, germaniziral šole in vrtce ter oviral društveno delovanje, se je vloga mater in družin za ohranitev narodne substance še povečala. Zato Koroški Slovenec okrepi svoje roteče pozive, pri čemer nove razmere sicer zahtevajo nove oblike delovanja, ki pa v glavnem ne presegajo tradicionalnih ženskih okvirov. »Naš čas in položaj vpijeta že sama po velikih, močnih Slovenkah. Da bi bile vse materinske osamelemu in zapuščenemu ljudstvu, da bi bile vrtnarice v mladih, danes usihajočih gredah, da bi bile čuvarice tisočletne zakladnice slovenske kulture, da bi bile končno zdravnice in duhovnice ljudstva, ki se ga polašča nova nezavednost! Koroška Slovenka, kakršno bi hoteli imeti mali in veliki otroci: Naj bi v sebi ohranjala podobo prave žene, bila bitje srca, močne volje, udanosti v trpljenju in gorju, globoke in iskrene vernosti. Tako bo še znanaprej skriti življenjski motor naših družin, osrčje skromnih slovenskih vasic, duša vsega slovenskega ljudstva. Nevidna žrtvenica bo venomer darovala sebe v službi svetih vzorov. Nosila nam bo mir, ljubezen, prijaznost, veder pogled v bodočnost, vero v pravico. Slekoprej bi ne vedeli kam z revolucionarkami, sebičnicami, izdajalkami ženske biti, nevednicami, brezbožnicami.« Družina naj ostane »kraljestvo slovenskih deklet, žena in mater«, družina naj bo »prva slovenska šola, čitalnica, koncertna dvorana in oder. V vlogi vzgojiteljice in učiteljice bo Slovenka še zavestnejše in še požrtvovalnejše ko doslej mladi in najmlajši rod učila svetega spoštovanja matrne govorice, bratom in sestricam bo posredovala dobrine slovenske kulture, očeta in mater bo bodrila v vedri slovenski zavednosti. Učila bo slovenski rod slovensko moliti, misliti, govoriti in peti. V našem položaju je zavedna družinska narodna vzgoja dvakrat nujna in potrebna in Slovenka se ji ne bo smela in hotela odtegniti.«²¹ Slovenska koroška žena »bo tudi v sedanjem času postavila 'celega moža', naša

¹⁵ Koroški Slovenec, 16. 10. 1929, str. 3–4.

¹⁶ Koroški Slovenec, 12. 4. 1933, str. 3–4.

¹⁷ Koroški Slovenec, 8. 5. 1935, str. 1.

¹⁸ Koroški Slovenec, 13. 12. 1933, str. 3–4.

¹⁹ Mati, Dragocena mamičina dota. V: Koroški Slovenec, 1. 3. 1933, str. 3–4.

²⁰ -i., Nekaj za materinski dan. V: Koroški Slovenec, 5. 5. 1937, str. 3.

²¹ Koroški Slovenec, 1. 5. 1940, str. 1.

*družina, naša vas in naš narod so pri njej v dobrem zavetju».*²²

Tudi na prireditvah so Slovenke opozarjali na njihove povečane narodne dolžnosti pod nacističnim režimom. Na »Dnevu slovenske žene« je seni 1938 je govornik Slovenske prosvetne zveze »izpovedal misel« prireditve v takihle besedah: Lojalni napram državi in legalni v narodnem delu terjamo »revolucijo slovenskih src«. Braniti moramo slovenskega duha in njegovo dragoceno posodo, slovensko materno govorico. »Če zanjo ni prostora v javnem življenju in niti več v ljudskem šolstvu, tem častnejše bodi njeno mesto v družini in narodu. V tem velikem stremljenju priteče slovenski ženi posebna naloga. Ojekljenela v žrtvi, vsa narodna in materinska mora odslej v še večji meri posredovati rastoči mladini sveto dediščino slovenske govorice! Močna in velika v trpljenju bo vlivala sinovom, možem in očetom vedno novega poguma in nove pobude pri delu za ohranitev slovenske narodnosti. /.../ Zravnana naj zavestno nosi narodovo bol in gorje, da bo njegova soodrešenica.«²³ Na tečaju Slovenske prosvetne zveze konec leta 1940 so se zbrale zastopnice ženstva, med njimi številne matere, in nanizale dragocene pobude za dobro vzgojo otroka: »Mati, ti mu položi v usta besedo: Slovenec sem! Slovenska mati me je rodila! Ljudje Slovenci so okoli mene. Slovenski je svet, v katerem živim! Slovenska je prošnja, ki jo molim k Vsemogočnemu! Slovenska je pesem, ki tako prijetno udarja ob moje uho! Slovenska je govorica, katere se poslužujem! Slovenski narod je, katere mu hočem posvetiti svoje sile in moči!«²⁴

»Svet pomiluje neverno ženo in prezira ženo, ki se ogiba žrtvi, trpljenju«

Idealna žena-mati mora voditi krščansko življenje, gojiti in ohranjati vero, v tem smislu vzgajati potomce, moliti za družino in narod in se zgledovati po materi vseh mater – Mariji. Med vrline ženskega krščanstva spada tudi trpljenje, ena osrednjih odlik vsake prave (koroške) slovenske ženske. Vse te podobe se vklaplajo in stapljajo s podobami slovenskega naroda kot »Marijinega naroda« in »naroda trpina«, kjer je slovenska domovina dojeta kot cankarjanska mati, ki je izkoriščana, pasivna, trpeča, v usodo vdana.²⁵

»Pravzor matere, na katerega se naj ozira vsaka mati, je božja mati. Zgled božje družine v Nazaretu naj posnema vsaka družina, ki hoče biti

srečna.« V rokah mater je »v veliki meri srečna ali nesrečna bodočnost naroda. Zaprite vrata vsem modernim zmotam, ki vam hočejo vzeti vaše dostojanstvo! Poslušajte glas matere Cerkve, živite in vzgajajte otroke v njenem duhu!«²⁶ Pred dva tisoč leti je ena sama žena prinesla odrešenje vsemu svetu. Zgodovina pripoveduje o drugih ženah, ki so znale reševati svoj rod, ko sta odpovedala moški razum in moška sila. Po pravici svet pomiluje neverno ženo in prezira ženo, ki se ogiba žrtvi, trpljenju. Le resnično verna žena zamore biti materinska, socialna, pravična in tudi narodna. Svet in predvsem žena ne razume več trpeče in ljubeče Matere pod križem, kako naj potem razume Njega, ki je visel na njem?²⁷ Vse trpljenje, ki je »v tisočletju šlo preko naših tal, skozi naše družine in vasi in preko našega slovenskega naroda, nosila je koncem konca naša žena. V trpljenju se razodeva vsa silovita življenjska moč naše žene, v njem je žena nenadkriljiva in nedomestljiva.«²⁸ Če bi slovenska žena kdaj zbežala »izpred križa in trpljenja«, potem se razkropijo družinice, zrušijo domovi, propadejo kmetije in pogine narod.²⁹

Na tem mestu velja omeniti Marijine družbe, »plemstvo vsake župnije«³⁰ in »armad/o/, ki junaško stoji na braniku za svetinje krščanstva in naroda.«³¹ Namen in bistvo družb je bilo »gojiti med svojimi udi prav posebno ljubezen in pobožnost do Marije« ter »ude napeljevati, da s pomočjo Marije zgledno živé in si prizadevajo za popolnost krščanskega življenja«. Dekliške Marijine družbe so imele še poseben namen, »dekleta v nevarnih letih mladosti pod varstvom Marijinim ohraniti na poti nedolžnosti in pobožnosti.«³² Marijine družbe so bile torej kot pomembna kontrolna instanca vere, morale in čednosti deklet soudeležene pri ohranjanju cerkvenih predstav o ženskah. Angela Breitenker, rojena 1909 v Vogrčah, se spominja: »Marijine društvenice smo opravile veliko dobrih del in smo se veliko tudi naučile. Živele pa smo pod

²² Koroški Slovenec, 22. 11. 1939, str. 3–4.

²³ Koroški Slovenec, 9. 11. 1938, str. 2.

²⁴ ro., Spet: Naša mladina! V: Koroški Slovenec, 15. 1. 1941, str. 2–3.

²⁵ Tomo Virk, Mati, Domovina, Bog? V: Literatura 34 (1994) str. 76–79, tu 77.

²⁶ Koroški Slovenec, 6. 5. 1931, str. 3.

²⁷ Koroški Slovenec, 2. 12. 1936, str. 1.

²⁸ Koroški Slovenec, 1. 11. 1939, str. 3.

²⁹ Koroški Slovenec, 1. 12. 1937, str. 3.

³⁰ Koroški Slovenec, 16. 7. 1924, str. 4.

³¹ Koroški Slovenec, 27. 12. 1922, str. 3.

³² Pravila dekliške Marijine družbe, Archiv der Diözese Gurk, Alte Pfarrakten, Feistritz i. G., V Kongregationen.

strogo kontrolo in ostrimi pravili. Na dekleta sta nenehno pazila gospod župnik in podpredsednica, ki sta nas po vsakem sestanku spremljala domov, da ne bi kam šle. Vsaka nepravilnost je bila hudo kaznovana. /.../ Plesati nisi smel, je bil greh. Tudi če si šel na ohcet, si moral za dovoljenje prositi gospoda župnika. Na plesu v gostilno seveda nismo smeli. Ko sem se nekoč na poti k studentu za hip ustavila in se dvakrat zavrtela, zame ni bilo opravičila. Gospodu me je povedala podpredsednica, in že naslednji dan sem morala k spovedi. Za devet mesecev sem bila izključena iz Marijine družbe. Celo na koru mi ni bilo dovoljeno prepevati.«³³

»Beseda o nevarnosti bele smrti!«

Koroški Slovenec pogosto slika nevarnosti, ki pretijo, če bi se ženske oddaljile od svoje »narave« in se uprle zahtevi, da so v prvi vrsti matere in žene. Če je družina (v svoji tradicionalni patriarhalni obliki) celica vsega (narodnega) življenja in je mati srce te družine, potem emancipacija žensk in sprememba razmerij v družini in med spoloma ne ogroža samo »ženske narave« in patriarhalne ureditve, temveč tudi obstoj naroda. Taka razmišljanja se prepletajo s kritiko kontracepcije in splava, pogubnih vplivov moderne dobe in mestnega življenja, zasledimo pa tudi evgenične ideje.

»Bolj nego možu je moderna doba s svojimi zmotnimi nazori in zablodami škodila ženi: žena našega časa vedno bolj izgublja svojo naravno, od Boga dano podobo.« Dekle in žena »nima več smisla za svojo najbolj naravno in najbolj sveto dolžnost: za materinstvo«. Žena »sili ven iz družine in bi rada posnemala moške v nastopanju, službah, občevanju, v mišljenju in hotenju. Dekle postaja vedno bolj fant, zato izginja njena ljubkost, njena rahločutnost in nežnost, njena skritost in vernost«. Ob »izmaliceni in pokvarjeni ženi je začel trpeti fant in mož, trpi danes družina in družba, najbolj pa žena sama. Do naših skritih vasic v gorah je že segla ta strašna moderna kuga.«³⁴ Žena, ki ji je »zabranjen njen zvišeni materinski poklic«, utrpi največjo škodo: »Živčne bolezni, razdražljivost, migrena in še druge bolezni modernih dam so le zunanji in vidni izraz duševne bolezni.«³⁵ Sicer je »nedvomno« mnogo žena, ki se zaradi gospodarske in socialne stiske »morajo odpovedati svojemu najsvetejšemu poklicu«. A še več je žena, ki jim je gospodarska stiska »zaželjeni povod, da posegajo v skrivnost življenja in ga zamorijo«. Predvsem

v tako imenovanih boljših krogih otroku ne privoščijo prostora, »ker se mati ne da motiti v svoji komodnosti. To je sodobna rak-rana ženskega sveta predvsem v mestih, a tudi že v večjih vaseh na deželi.«³⁶ Bela smrt se širi na deželo, danes so družine s številnimi otroci tudi tu že postale redke. »Omejevanje rojstev je najhujša rana sedanjega časa.« Katoliška Cerkev je od nekdanj poudarjala, da je prvi poglobitni namen zakonske zveze otrok. »A dandanes se smatra otrok le kot breme, ponujajo na vseh koncih in krajih z usiljivo reklamo razna sredstva, ki zabranjujejo otroka. /.../ Protinaravni zločin preprečevanja rojstev in uničevanja komaj rojenega življenja hočejo znanstveno utemeljevati.« Težke gospodarske in socialne razmere, prenizki dohodki, zahteva po stanu primernem življenju »in še sto drugih izgovorov služi modernim zakonom kot zagovor za zločin nad življenjem. /.../ Širi se bela kuga, narodi umirajo v svojo nenravnosti.«³⁷

Koroški Slovenci so »v številu nazadovanja rojstev med Slovenci v prvi vrsti«. Razpasla se je »nevarna bolezen, ki razjeda narod v njegovi korenini. /.../ Samo par desetletij še in dospeli bi do takozvanega sistema dveh otrok, ob katerem mora vsako ljudstvo po preteku par stoletij brezpogojno izumreti in dati prostor bolj zdravemu in odpornemu narodu.«³⁸ Med narodi sveta se bije »najostrejši boj za košček božje zemlje, boj ne na vojnih poljanah in v strelskih jarkih, marveč boj v – družini«. Borbo ljudstev »za lepši prostor na soncu bodo nedvomno izvojevali narodi, ki štejejo največ zdravega, nepokvarjenega kmečkega ljudstva, največ življensko čvrstih in svežih članov«. Koroški Slovenci so »del onega plemena, kateremu zbog notranjega zdravja nekoč pripade bodočnost«. Ker pa Slovenci na Koroškem živijo »na najskečajnejši severni meji ob mejah nemške zemlje«, je treba »podvojene pozornosti, da se med nami, v naših družinah ne udomači bacil bele smrti. Le preradi poslušamo besede o udobnosti in uživanju, le prisilen je vpliv mestnega življenja. Da bi nas ta vpliv našel vsikdar odporne in zdrave!« Narodnostni boj na Koroškem »ne bo izvojevan z orožjem ali

³³ Marija Makarovič (ur.), *Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev*, 2 (Celovec 1994), str. 34.

³⁴ v. f., *Naloga našega dekleta*. V: *Koroški Slovenec*, 28. 10. 1936, str. 3–4.

³⁵ K. f., *Pismo v decembru*. V: *Koroški Slovenec*, 4. 12. 1935, str. 2–3.

³⁶ R., *Žena – mati*. V: *Koroški Slovenec*, 16. 8. 1933, str. 4.

³⁷ K. f., *Pismo v decembru*. V: *Koroški Slovenec*, 4. 12. 1935, str. 2–3.

³⁸ *Koroški Slovenec*, 5. 5. 1937, str. 1.

diplomacijo kje na fronti ali pri zelenih mizah, marveč v sleherni naši družini».³⁹

Poleti 1938 Koroški Slovenec propagira »skrb za dedno zdravo potomstvo«. Avtor opozori, da vede o rasni ali plemenski higieni segajo že v čas pred prvo svetovno vojno – seveda pa je čas objave povezan z nacionalsocialističnim prevzemom oblasti v Avstriji. Pomen teh ved za Slovence povzame takole: »Tudi za nas Slovence so Mendelova odkritja zelo važna. Tudi mi ne smemo ostati brezbržni nasproti dognanem in zahtevam eugenike, saj ravno maloštevilni narodi potrebujejo čim večji odstotek telesno in duševno zdravega naraščaja, saj za maloštevilne narode vsako naraščanje števila manjvrednih ter telesno in duševno bolnih nujno vodi k propadanju in slabi narodovo odporno silo. Tudi pri nas je veliko število dedno obremenjenih in duševno bolnih, katere število bo treba zmanjšati; na drugi strani pa so razsejane lepe telesne in duševne lastnosti in vrline, ki jih bo treba razmnožiti. Slovenski fant in dekle, ki se mislita poročiti, prav gotovo želita, da bi imela zdravo in sposobno potomstvo; prav gotovo z grozo mislita na razne njima znane primere duševno bolnih ali sicer manj vrednih otrok, ter prosita Boga, da bi ne imela takega potomstva. Pomagaj si sam, in Bog ti bo pomagal, velja tudi v te primeru. /.../ Zato si izberita, slovenski fant in mladenka, zakonskega druga iz rodovine, v kateri ni in ni bilo dednih bolezni, predvsem ne duševnih, pa tudi ne bolezenskih nagnjenj!»⁴⁰

»V proslavo in prospeh zakonskega materinstva«

1926. je občni zbor Slovenske krščansko-socialne zveze za Koroško z ozirom na »veliki pomen matere za družine in nič manj tudi za društveno življenje« soglasno sklenil, »da naj, kakor drugod po vsej Sloveniji, tako tudi naša društva letos enkrat prirede v proslavo in prospeh zakonskega materinstva takozv. materinski dan«.⁴¹ Materinski dan »nas opominja naj spoštujemo poklic in dostojanstvo matere, za matere pa naj bo dan veselja, da naj jim novega poguma da vršijo svoj veliki mnogokrat mučeniški poklic«.⁴² Koroški Slovenec je obširno poročal o praznovanjih in praznik izkoristil za razmišljanja o materinstvu. Tudi društva so odmerila materinskemu dnevu pomembno vlogo ne samo kot zahvalo mamicam, ampak so ta dan izkoristila tudi za propagiranje predstav »pravega«, versko in narodno obeleženega materinstva.

Kot primer naj služi praznovanje materinskega dneva 30. 10. 1927 v Bilčovsu: »Že na predvečer je bilo opaziti, da bo za našo faro prihodnji dan slovesen. Lepo okinčana cerkev ter napis iz cvetlic nad vrati 'Pozdrav materam' je bil dokaz, da hočemo prihodnji dan naše matere prav posebno počastiti. In res cerkvena kakor tudi izven cerkvena prireditev sta izpadli nad vse sijajno. Številni pristop mater in mladine k obhajilni mizi je pričal, da gori v srcih naših mater živa vera v Kristusa Kralja in da se one zavedajo, da le pri njem zamorejo dobiti moči in opore za njih težavni poklic. Dal Bog, da se ta živa vera našim materam tudi ohrani, kajti le matere bodo vzgojile mladino, ki bo zvesta Bogu in rodu.« Na popoldanskem zborovanju so nastopila »dekleta z svojimi lepimi deklamacijami in en fant«. Nato so društveni predsednik Janko Ogris, poslanec Starc, župnik iz Sveč in domač župnik »navdušeno« govorili materam. Prireditev je »preveval duh, kako se naj mati zaveda velikih dolžnosti in odgovornosti, ki z imenom 'Mati' legajo na njo. Največja odgovornost zadene matere pri vzgoji, da postaja mladina čimdalje bolj lahko-miselna, da postaja versko mlačna in da se izneveri narodu. Mati naj nam vzgoji trdne značaje, dobre kristjane in zavedne Slovence. Ona naj že v mlada srca vcepi ponos biti kristjan in Slovenec. Po zborovanju so se vse matere vesele in navdušene razšle«.⁴³

Materinske dneve so praznovali tudi drugod s podobnimi vsebinami,⁴⁴ vprašanje nacionalnega obeležja praznika pa se na Koroškem zaostri po »anšlusu« 1938, ko tretji rajh tudi glede ideologije materinstva zahteva nacionalno-organizatorično ekskluzivnost. 1939. se Koroški Slovenec glede materinskega dneva obrne na slovenske koroške matere, češ: Država bo odlikovala »zaslužne matere s prav okusnim križcem ter jim na ta način izrekla svoje priznanje. Kako naj bi odlikovala

³⁹ Koroški Slovenec, 18. 4. 1934, str. 2.

⁴⁰ Dr. V. Meršol, Skrb za dedno zdravo potomstvo. V: Koroški Slovenec, 10. 8. 1938, str. 3. Prim. ostale dele Meršolovega članka, prav tam, 20. 7. 1938, str. 3–4; 27. 7. 1938, str. 3–4; 3. 8. 1938, str. 3–4.

⁴¹ Koroški Slovenec, 14. 4. 1926, str. 3.

⁴² Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, Materinski dan, 13. VIII. 1931, SZI.

⁴³ Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, Materinski dan (30. 10. 1927), SZI. Prim. Koroški Slovenec, 9. 11. 1927, str. 4.

⁴⁴ Prim. Produkt Muttertag. Zur rituellen Inszenierung eines Festtages. Begleitbuch zur Ausstellung: Produkt Muttertag – Zur rituellen Inszenierung eines Festtages, 6. April bis 4. Juni 2001, Österreichisches Museum für Volkskunde, Wien (Kataloge des Österreichischen Museums für Volkskunde 78, Wien 2001).

svoje matere slovenska narodna organizacija, ki ne more poklanjati križcev in nima bogastva za nagrade?» Vendar bi zaslužile matere priznanje, saj so nam nekoč dale vojvode in župane, Jarnika, Majarja, Einspielerja in vrsto ostalih velikih slovenskih mož. »Vendar bi zaslužile odlikovanje naše matere, ki že stoletja hrabro kot levine branijo naše narodne svetinje. Nenavadno, a nujno naj se našim junakinjam oddolžimo: s prošnjo! Matere! Ostanite nam junakinje v boju za svetinje naše materne besede in slovenske narodne zavesti! /.../ Vam izročamo mali, ubogi, prestrašeni morda bojazljivi rod, da ga sprejmete v svoje materinsko okrilje, v svojo materinsko zaščito. Naj bo, slovenske matere, ves naš slovenski rod na Koroškem, samo eno: Vaš otrok! Od Vas naj se še naprej uči, kar je tako zelo materinsko – svetega, nezlomljivega idealizma, železne zvestobe svojemu narodu in Bogu!»⁴⁵ 1940 oblasti prepovedo materinske proslave slovenskih kulturnih društev, nakar Slovenska prosvetna zveza skuša posredovati.⁴⁶ A kljub temu ostane prepoved v veljavi, kar je deželni glavar »objasnil tako, da je bil letošnji materinski dan v Nemčiji 19. majnika in da je materinske proslave izvedla organizacija NS-Frauenschaft».⁴⁷

»Mati – Domovina – Bog«

Predvsem ob priliki materinskega dneva Koroški Slovenec propagira »eno tistih slovenskih sintagem, ki so bile v preteklosti kanonizirane in v kontekstu nacionalne mitologije postavljene v skoraj liturgičen repertoar».⁴⁸ Mati – Domovina – Bog. Vsem trem elementom (označenim tudi kot rodna mati, mati zemlja, mati Cerkev ipd.) časopis pripisuje materinske lastnosti nesebičnih in potrpežljivih darovalk in ohranjevalk življenja, seveda pa tudi zahteva absolutno zvestobo vsem tem »materam«. Izvajanja manjšinskega glasila tudi pri obravnavi te tematike ilustrirajo pomen »ženskega principa« v slovenski nacionalni identiteti.⁴⁹

V članku »Nazaj k materi!« Koroški Slovenec razglablja kar o štirih materah – materi roditeljici, materi domovini, materi zemlji ter materi Cerkvi. Rodna mati »v svojem svetem poklicu« nosi rodu »kos nebes«. Mati domovina je domovina »rodnih mater in narodnega ljudstva«. Je žalostna vdova in zapuščena od toliko svojih otrok, ki tavajo s tujo besedo na jeziku po tej zemlji. »Izdajamo te, če se sramujemo tvojih ličnih cerkvic /.../, tvoje slovenske melodije in mile slovenske besede, tvojih s potom in žulji prežetih njiv

in travnikov«. Mati zemlja je molčala, ko so jo za bore groše prodajali sinovi in iskali kruha v predmestjih in preko oceana. Prenaša storjeno krivico in polna ljubezni daje še naprej »solnce in dežja, vigradi in jeseni, kruha in mesa in sadja in obleke«. Mati Cerkev v svojem materinstvu veže nebo z zemljo, doji in vzgaja mladi rod, blagoslovlja in posvečuje, »zvestejša od rodnih mater, lepša od domovine in modrejša od blagoslovljene zemlje!»⁵⁰

1933 časopis navede tri svetla znamenja rešitve v dnevih propadanja in umiranja, razkrajajočih se gospodarstev in propadajočih narodov: rodno mater, zemljo in Cerkev. Rodna mati »v neprestanem delu, pritrgovanju in vedni žrtvi« daruje »na oltarju svete družinske zavesti«. Ta mati je »angelj miru in ljubezni«, a če bo burja sovraštva hotela seči po njenem svetišču družine, bo »odločno in hrabro kot levinja branila svojo in našo čast in jo otela iz razvalin in podrtije propadajočih ljudstev v novo, lepše življenje«. Zemlja, »mati slovenskega ljudstva«, varuje rod pred presenečenji in razočaranji in je »skrbna in ljubeča mati« vsakemu, ki jo obdaja s spoštovanjem in ljubeznijo. Cerkev je mati »vsega človeštva po vsem svetu«, učiteljica vseh narodov. K njej in njenemu življenjskemu nauku »vodijo vsa človeška pota, četudi po ovinkih in razočaranjih raznih fašizmov in komunizmov, gnilih demokracij in krivičnih diktatur».⁵¹

Za materinski dan 1934 Koroški Slovenec zopet razglablja o treh materah – rodni materi, materi zemlji in materi Cerkvi – in poziva rodne matere, naj se učijo »od vzorov materinske skrivnosti, od zemlje in Cerkve«. Zemlja naj bo prvi vzor materinstva – ona živi ves človeški rod, je usmiljena, postreže bolnim na duši in telesu, molče prenaša klevete in izdajo, s »posebno skrbjo varuje svoj rod in ga ohranja plemenitega in zdravega«. Cerkev naj bo drugi vzor materinstva, kajti njena prva ustvarjajoča sila je ljubezen. Je učiteljica rodov, mati vsega človeštva, malih in velikih narodov, vsa materinska kot posoda božjega življenja. »Ob teh vzorih, mati, se navdušuj še ti za vzvišenost materinstva, za lepoto in ljube-

⁴⁵ Koroški Slovenec, 17. 5. 1939, str. 1.

⁴⁶ Koroški Slovenec, 29. 5. 1940, str. 3.

⁴⁷ Koroški Slovenec, 5. 6. 1940, str. 3.

⁴⁸ Virk (kot op. 25), str. 76.

⁴⁹ Prim. Alenka Puhar, Slovenski avtoportret 1918–1991, Ljubljana 1992, predvsem str. 10–11.

⁵⁰ Koroški Slovenec, 4. 5. 1932, str. 3–4.

⁵¹ Koroški Slovenec, 3. 5. 1933, str. 1.

zen, za usmiljenje in potrpežljivost, za zvestobo in modrost! Navdušuj se predvsem za bistvo naroda: otroka. Da ga boš hranila in gojila s pravo materinsko skrbjo, /.../ z najčistejšo materinsko ljubeznijo, ki v boli in veselju vrši najvišjo službo – ne sebi, le Bogu in narodu.«⁵²

1940 Koroški Slovenec razloži pomen »velike trilogije« Mati – Domovina – Bog za slovenstvo. Pravi, da ima vsak narod posebno poslanstvo, da na svoj način odraža božjo stvarniško lepoto in ljubezen. Zgodovinar, ki bo hotel naslikati obraz slovenskega naroda, se ne bo smel omejiti na statistike in podatke, temveč bo moral pronikniti globlje v duhovne vire naroda. Prava in objektivna je le tista narodna zgodovina, ki motri narodni razvoj v luči vodilnih načel in idej, ki so lastne vsakemu narodu. In kaj so pri Slovencih te idejne podlage? Stvar je »tako jasna, samoumevna, da bi na to vprašanje znal odgovarjati že količkaj zbujen otrok. Vsak, kdor je po duši in krvi Slovenec, nosi v sebi, zavestno ali nezavestno, sledečo trilogijo: Mati – Domovina – Bog«. Prešibak dokaz, razlaga Koroški Slovenec, bi bilo sklicevanje na Cankarjevo izpoved, da so Mati, Domovina in Bog njegove največje vrednote – čeprav smemo trditi, da je govoril narod po svojem glasniku in z omenjeno trilogijo objavil »nekak zakon ali počelo svojega bitja«. Treba da je torej širšega dokaza – in če listamo po revijah in časnikih, posebno po koroškem slovenskem tedniku, ali ne udarja na uho vedno isti refren Mati, Domovina, Bog? Trilogija pomeni vsebino in polnost našega bitja. Blagoslov kličemo nad one, ki to svetišče puščajo nedotaknjeno in čislano, prekletstvo nad one, ki ga oskrunjajo. Mati, Domovina, Bog – to ni od včeraj, ampak ima tisočletno tradicijo. Teh svetinj nihče ni vnesel od zunaj v slovensko ljudstvo, marveč so kos skrivnostnega postanka, rasti in osamozaveščanja naroda. Zasluga posameznikov je jasna formulacija, a misel in ideja je od nekaj skrita kot kal rasti in življenja v narodu. »Slomšek je pojmoval družinsko, narodno in religiozno življenje nedeljeno, kot povezano enoto.« Ni čudno, »da obsojamo – zdi se, da prav po tej Slomškovi tradiciji – narodno odpadništvo z moralo četrte božje zapovedi in da vzporejamo zvestobo do družine (matere), naroda (domovine), in Cerkve (Boga)«. Prepričani smo, da ne more biti kdo dober sin naroda in Cerkve, če sinovski odnosi do matere in družine niso urejeni. Človek, ki od trilogije odkruši en sam pojem, je zrušil še ostala dva. Ni druge izbire, kot da reče vsemu da ali vsemu ne – in v slednjem primeru postane »nekak izrodek, oro-

DRUŽINSKE VEČERNICE

Naslovnica Družinskih večernic (1940)

pan vseh vrlin in dostojanstva, človek, ki se nam smili in gnusi obenem.«⁵³

Ne preseneča, da 1940 kot zadnja publikacija Slovenske prosvetne zveze pred napadom Nemčije na Jugoslavijo aprila 1941 in po razbitju vseh koroških slovenskih organizacij izidejo *Družinske večernice*, ki že s svojo naslovnico »Mati Domovina Bog«, še bolj pa s svojo vsebino – v poglavjih »Družina«, »Kmet in zemlja«, »Narod«, »Bog« – podajo tako rekoč sintezo koroške slovenske nacionalne ideologije in vloge spolov v le-tej.⁵⁴

⁵² Koroški Slovenec, 9. 5. 1934, str. 1.

⁵³ Janko, Mati – Domovina – Bog. Naša velika trilogija. V: Koroški Slovenec, 7. 8. 1940, str. 3.

⁵⁴ Slovenska prosvetna zveza (izd.), Družinske večernice 1940. – Poglavje »Družina« obsega predvsem članke in literarne prispevke, ki povečujejo matere. Zanimivo je, da vsebuje tudi odlomke članka Lee Faturjeve iz zbornika Slovenska žena (Ljubljana 1926), ki je izšel ob 25-letnici Splošnega ženskega društva v Ljubljani. Izvirni naslov članka »Trpljenje slovenske žene v turškem času« je v Večernicah spremenjen v »Trpljenje in junaštvo slovenske žene«.

»Kljub nespornim prednostim koroške Slovenke pa so ji lastne še druge uprav ženske lastnosti«

V članku »Koroška Slovenka« časopis izriše sledečo podobo imenovane: *»Nikjer ni sužnja možu in družini, marveč uprav duhovito čuva svoje dostojanstvo napram svetu, možu in otrokom. Pri tem ji je odvrtna ona emancipiranost, ki je lastna naprimer Amerikankam ali Angležinjam. Duhovno in duševno je nenavadno razgibana in se uspešno meri s svojo zdravo razsodnostjo in pretehtano, a nepriučeno besedo s premnogim moškim. V gospodinjstvu, v oskrbi svojcev z vsakdanjimi potrebščinami, v pripravi prijetnega, domačega ognjišča tekmuje domala z Nemko, ki slovi s svojim, moderno vodenim gospodinjstvom. /.../ Najsilnejša pa je naša žena v duhovnosti. Kar je med nami vere, kar je v nas otroškega zaupanja v vsedobrega Očeta, kolikor ima naš rod one svete pokorščine, ki je dika vsakega katoliškega ljudstva, to imamo od naše žene. Kljub nespornim prednostim koroške Slovenke pa so ji lastne še druge uprav ženske lastnosti. Svojemu možu je zvesta žena in življenjska tovarišica, svojim otrokom ljubeča mati. Velika je v trpljenju in potrpljenju.«*⁵⁵

Koroška Slovenka je predvsem kmečka ženska.⁵⁶ Njene številne obveznosti do družine in domačije, za katere naj bo čimbolj izučena, obsegajo poleg gospodinjkega in regenerativnega dela tudi kmečko gospodarjenje – torej dvojne in trojne obremenitve! Koroška Slovenka naj tudi ostane kmečka ženska, ki ne beži v mesto ali tujino, saj velja kmečki stan za steber slovenstva na Koroškem. Žena je v kmetijstvu *»sotrudnica svojega moža mnogo bolj, kakor v vseh drugih poklicih. Žena dela na polju, v hlevu, v kuhinji, hodi na trg prodajat in kupovat in ko mož udobno kadi svojo pipo, ima še vedno polne roke dela«*.⁵⁷ Kmečki ljudje naj ostanejo kolikor mogoče doma in naj ne iščejo kruha v mestu, zato pa mora kmetija več nesti in tudi žena pomagati, da se več prisluži. Zaslužiti se da v vrtu; več je treba izkupiti iz kuretine in jajc. Kmetica in kmečka hčer morata posvečati vso skrb hlevu, ki ga ne smeta prepuščati tuji dekli. Svinjereja je *»tudi stvar, za katero je več ali manj skrb izročena ženskam«*. *»Dekleta seve ne gredo rade v nesnažni svinjski hlev. Kmečka hči se gnojišča ne sme plašiti, saj se ga tudi zdravnik ne sme. Zdaj si pri delu in delovne obleke nikogar ni teba biti sram. Ob nedeljah se zopet praznično oblečeš.«* *»Prva ženska skrb tudi v kmečki hiši je seveda prehrana ljudi.*

Če bo hrana dobra, bodo tudi ljudje zdravi in voljni«. Kmetica in kmečke hčere naj znajo dobro kuhati, pa tudi varčevati s hrano. Ko kdo zbolí, naj bi vsaka mati in kmečka hčer vedela, kako je treba pomagati, saj zdravnik ni vedno pri roki ali pa je predrag. Zato je treba, da žene in dekleta na kmetih rade berejo in se zanimajo za zdravilna zelišča. Mati in hčere morajo tudi kaj vedeti o živinozdravilstvu in živinoreji. Velepomembno je, da mati zna za otroke preproste stvari urezati in sešiti. Tudi bolniška postrežba je skrb matere. *»Prvo je seve, da zna mati moliti in vzdržati red v hiši; ona mora krotiti fante, ona voditi dekleta in v naših razmerah naj bo skrb za rodoljublje tudi materina naloga. Ko bi imeli prav veliko vzornih mater in kmečkih deklet, ali ne verjame, da bi v kratkem bilo življenje na kmetih vse drugačno? Ljudje bi bili srečni doma in bi več ne želeli naprej v dvomljivo tujino.«*⁵⁸ Žensko odgovornost za ohranitev kmečkega življenja in stanu Koroški Slovenec naglasi tudi v članku, povzetem po ljubljanskem Slovencu. Pravi, da je kriza kmečkega gospodarstva *»v precejšnji meri kriza našega kmečkega ženstva«*. Kmet je priraščen na svojo zemljo, a tudi navezan na svojo ženo. Če bo ona zapustila grudo, ji bo sledil. *»Kmečki fant bo zapustil polje in grudo in bo sledil dekletu v mesto. Če gledate po mestih mrzlično zidanje novih stanovanj, ali ni zadnje gibalno temu volja žene? In če gledate, kako propadajo kmetije in razpadajo gospodarstva, ali ni volja žene, pred katero se hotenje moža, kakor uči izkušnja, redno izkaže za brezmočno?«* Dekleta hočejo biti žene orožnikov, železničarjev, tovarniških delavcev, rudarjev, kmetov pa ne. Kmečki fant vedno težje dobi deklo, ki bi se hotelo z ljubeznijo oprijeti kmečkega življenja.⁵⁹

Tudi oblačenje je področje, kjer ima koroška Slovenka kot simbolična upodobitev kmečko-tradicionalnega ter nacionalnega (narodne nošle) žitja in bitja važno vlogo. Obleka koroške Slovenke naj ustreza versko-moralnim standardom in čuva poštenje žensk in naj bo *»preprosta, skromna«*, pokriva naj se *»s častljivo ruto, voli nekričeče barve svojim krilom, sramežljivo skriva svojo lepoto«*.⁶⁰ *»Nравnostni propad se kaže posebno v lahkomišelnosti, često nesramni*

⁵⁵ Koroški Slovenec, 1. 11. 1939, str. 3.

⁵⁶ Prim. Irena Destovnik, Moč šibkih. Ženske v času kmečkega gospodarjenja (Klagenfurt/Celovec 2002).

⁵⁷ Koroški Slovenec, 13. 1. 1926, str. 3.

⁵⁸ Koroški Slovenec, 14. 10. 1925, str. 3–4.

⁵⁹ Koroški Slovenec, 25. 9. 1929, str. 3.

⁶⁰ Koroški Slovenec, 1. 11. 1939, str. 3.

obleki. Da se noša spremeni, morajo pomagati tudi moški! Naj odklanjajo lahkomišelnost oblečena dekleta, naj jih ne jemljejo v zakon! Zlasti bi se morale dostojno oblačiti omožene žene, ki bi se ne smele neovirano podajati modi. Današnja lahkomišelnost ženska obleka je dokaz, da smo zašli že daleč v nenravnost.«⁶¹ Druga od desetih »zapovedi za žene in matere« se glasi: »Ne oblači se moderno, boljši je dober glas kot srebrni pas. Zakonski ženi se nikomur ni treba dopasti kakor svojemu možu.«⁶² Slovenska kmečka dekleta, ugotavlja avtor članka, »preveč gledajo po modi in premalo mislijo na kmetijstvo in gospodinstvo. Zelo mnogo je takih. Kratko krilo je slabo znamenje za slovensko kmetijsko dekle.«⁶³ »Korošice, vaš najlepši znak ljubezni do domačije je še vedno spoštovana, hadrca' ali peča!«,⁶⁴ zagotavlja pisec in meni, da so s smrtjo Marije Š. dekleta izgubila »lep zgled ljubezni do domače narodne noše. Ko je bila rajna še toliko pri moči, da je še mogla v cerkev, si jo pač zmiraj videl v lepi kmetijski noši v rokavcih in židano hadrco čez rame. Vsi smo jo z veseljem gledali. Toda sedaj naj ona v miru počiva. Dekleta naj si pa njo vzamejo za vzgled in naj spoštujejo domačo nošo. Saj bi tudi fantje za njimi rajši gledali, kot pa tako, ko tičijo v mestnih cotah.«⁶⁵

Kot vidimo iz zadnjega primera, lahko lik idealne koroške Slovenke razberemo tudi iz osmrtnic, ki dokaj stereotipno hvalijo družinske, verske in nacionalne vrline žensk: »pridna in marljiva gospodinja ter vzor prave slovenske matere«,⁶⁶ »spoštovana in vzorna gospodinja, zavedna, krščanska mati«, ki je svoje otroke »vzgojila v narodnem in verskem duhu«, »pravi biser koroške narodne matere in žene«,⁶⁷ ni samo »zvesto ljubila svojega moža in svoje nedolžne otročiče, ampak tudi nad vse spoštovala svojo vero in svoj ljubljeni slovenski materni jezik«. Ob pogrebu vrle gospodinje in matere trinajstih otrok je župnik nasproti »sedanjemu omehkuženemu času« slavil rajno »tudi kot junaško mater, ki je v hudih časih in v ubožtvu rodila in vzgojila 13 otrok. Moderne kratkokrile damice pa se ne upajo roditi več ...! In vse otroke je vzgojila v vneto narodnem duhu. Katera 'moderna' je danes še tako junaška? Vso moč pa je našla v globoki svoji veri, v zaupanju na Boga, v molitvi. Posnemajmo jo!«⁶⁹ Povsod da je poudarjala krščansko in slovensko prepričanje, bila »velik trn v peti našim nemčurjem kot narodna Slovenka«, a kot »vneta kristjanka in dobra žena pač nikdar ni žalovala zavoljo nemčurskih napadov, katere je morala prestati sama, njen mož, sin in njeni

hčerki od strani nemških nasilnežev«. Ne omenjamo rajne, poudarja pisec, »vsled dobrih lastnosti, temveč trpljenja, ki ga je morala prestati vsled narodnosti. Njeno preganjanje nam je priča, da je bila zavedna Slovenka«. »Bila je kinč fare, krasen zgled za neporočene, polna dobrih del in čednosti. /.../ Pri svojih 67. letih je mogla rajna o sebi reči, da je izpolnjevala geslo, ki bi imelo biti vodilo za vse ljudi: Z zelenim venčkom devištva ali pred poročni oltar ali v grob.«⁷²

»Možje korenjaki in fantje v spomladanski rasti«

Tudi delovanje in podoba moškega spola sta bili podvrženi spolno specifičnim normam in idealiziranim predstavam. V skladu s prevladujočim dihotomičnim konceptom spolov so »moške« lastnosti in naloge nasprotne »ženskim«, po drugi strani pa se tudi komplementarno dopolnjujejo: moški kot bitja hladnega računarskega razuma – ženske kot bitja srca in ljubezni, moški kot akterji javnega, ženske kot duše domačega itd. Seveda nekatere zahteve – biti versko in narodno zaveden in delovati v dobro manjšine – veljajo za oba spola, a poleg tega obstaja vrsta spolno specifičnih diferenciacij, od značajskih potez preko telesnih značilnosti do področij udejstvovanja.

Poziv »Fantje koroški, auf biks!« uvodoma naslika »narobe svet« spolov, da bi fantom tem bolj jasno predočil njihove dolžnosti: »Veste, v mestih primanjkuje fantov in mož, zato tam nosijo dekleta bubikopf in prave hlače, matere so milostljive in debatirajo o politiki in kinu. Če je na vsakem voglu kar par gostiln, težnja po komodnem življenju vedno večja in vsaka zabava 'fragwürdig', ni niti čuda. Zato v mestih ni fantov od fare, krepkih postav in zagorelih lic, marveč blede obrazi in pritiklave postave!« Ali je kaj fantovstva v gostilni, pri pijanih obrazih in hripavi pesmi, v grdi kletvici in vinskem pretepu, v kvantah, neslogi in prepiru? Seveda ne: fantovstvo je, »če

⁶¹ Koroški Slovenec, 23. 9. 1925, str. 4.

⁶² Koroški Slovenec, 4. 4. 1928, str. 4.

⁶³ Koroški Slovenec, 13. 1. 1926, str. 3.

⁶⁴ Koroški Slovenec, 29. 5. 1929, str. 3.

⁶⁵ Koroški Slovenec, 30. 11. 1921, str. 4.

⁶⁶ Koroški Slovenec, 15. 11. 1922, str. 3.

⁶⁷ Koroški Slovenec, 21. 4. 1926, str. 3.

⁶⁸ Koroški Slovenec, 26. 7. 1922, str. 4.

⁶⁹ Koroški Slovenec, 27. 7. 1927, str. 3.

⁷⁰ Koroški Slovenec, 30. 4. 1924, str. 2.

⁷¹ Koroški Slovenec, 4. 2. 1925, str. 3.

⁷² Koroški Slovenec, 24. 4. 1929, str. 3.

znaš pogledati vsak čas odkrito v oči, če se držiš svoje mere in ne mere drugih ali volje gostilničarja«. Fantovstvo je odločnost, samostojnost, brzdanje in odkritost. Najhujša narodna grobokopa sta pijača in nemorala. Slovenski narod na Koroškem bo umrl, ko »nam bo gostilna ljubša od društva, pijana beseda prijetnejša kot trezen pogovor, ko nam bo cerkev zadnja briga. Fantje, pozor! To je v naših rokah!«⁷³

V rokah fantov je torej dobršen del družbene in nacionalne dobrobiti, vključno s kontrolo deklet: »Li veste, fantje po Zili in Rožu in Podjuni, da je tudi vam izročena čast naših vasi, ugled vašega domačega duhovnika, čast vaših vaških deklet, vera vaših očetov in mater, dobra rast vaših najmlajših bratov in sestic? Li vam ni mar /.../, če se tepta čast vaše vasi, zavaja vaša dekleta v sramoto, pusti vašega duhovnika osamljenega v njegovi ljubezni in skrbi za dobrobit župnije, pozablja najmlajših vaše vasi, da zaman iščejo lepe domače besede in resnega opomina dobrih vzgojiteljic! Ne pozabite, da pade senca vaše sramote tudi na vas! /.../ Na svoj način lahko sodelujete z duhovnikom in učiteljem, z gospodarjem in očetom, z gospodinjo in z materjo, tudi v vaših rokah so vaška dekleta in najmlajši vaški rod.«⁷⁴

Če naj se ženski spol zgleduje po Mariji, pa naj bodo fantje požrtvovalni in nesebični »apostoli« narodnega – predvsem društvenega – delovanja. Ob prazniku apostolov Petra in Pavla Koroški Slovenec zapiše: »Praznik apostolov je praznik močnega fantovstva. Fantovstvo je apostolstvo. Biti apostol pa pomeni: pozabiti nase, živeti le ideji. Sebi živijo le slabiči, majhni sebični značaji. Pravi mladenič in fant dela in gori le poslanstvu, ki ga je spoznal za svojega: dvigati miselnost naši mladini, dajati društvu življenje, razgibanost, širiti in ohraniti v narodu bogopoln, kulturno-tvoren nemir. /.../ Še veliko nam manjka, da postanemo apostoli, ki bi v mladostnem idealizmu, požrtvovalnosti in nesebičnosti služili veliki narodni ideji. /.../ Kakor oni mladenič v evangeliju, ki je ponudil Gospodu svoj kruh in svoje ribe, četudi je imel malo, in množice so bile nasičene, tako darujmo tudi mi, fantje, vse naše moči in naše veselje, samega sebe našemu društvu in molimo, da Gospod ta naš skromen dar blagoslovi, da obrodi stoteren sad.«⁷⁵

Katere druge značajske in telesne poteze prištajajo »pravemu« fantu? Fantje so »ponosni, pogumni in se radi ponašajo s tem, da jih ni strah

in da se ničesar ne bojijo.«⁷⁶ Kmečki fant se je »vedno rad postavil z drznostjo, močjo in spretnostjo telesa«, saj je spreten kolesar, navdušuje ga smučanje, po vaseh se ukvarja z lahko in tudi težko atletiko, npr. rokoborbo, ki da je »prav lep sport, ko se ruva mož z možem, kateri bo močnejši in spretnější.«⁷⁷ 1939, pod vplivom nacistične ideologije, Koroški Slovenec športu poleg cilja »zdrav duh v zdravem telesu« pripiše tudi nalogo, zajamčiti narodu zdravo potomstvo in s tem varno bodočnost. Na teh temeljih naj se vzgaja mladina, pri tem pa »je treba razlikovati med fantom in dekletom. Fant mora postati mož in žena mora ostati ženska in ne sme čez meje, ki jih je začrtala narava. Ako je mož borben in delaven, ako noč in dan dela in ustvarja, ali če kot turist ali športnik kuje in izpelje najdrznejše in najnapornejše načrte, tedaj ne izgublja na svoji močnatosti, temveč se moškemu idealu približuje. Delo, ustvarjanje, borba in podjetnost so njegovo področje. Nasprotno pa velja za ženo: ako usmeri vse svoje mišljenje in stremljenje po vzoru moža, če ogromno dela, študira ali se vadi v težkem športu, izgubi na ženskosti. To velja v enaki meri tudi za težka poljska ali tovarniška dela. Mož in zlasti žena morata vedeti, da je od njih odvisna vrednost potomstva, da sta za to vrednost odgovorna, ker je le – ta odvisna od njunega življenja, njunih duhovnih ter telesnih sposobnosti.«⁷⁸

Moški kot očetje niso povsem odvezani dolžnosti skrbeti za naraščaj, predvsem za njegovo narodno zavednost. Razni pozivi k vzgoji otrok v narodnem duhu se obračajo ne samo na matere, ampak na starše.⁷⁹ Osmrtnice hvalijo, če je pokojni vsem svojim otrokom »usadil v srce ljubezen do svojega rodu in naše lepe slovenske zemlje.«⁸⁰ Poleg materinskega dneva zasledimo praznovanja očetovega dneva, s katerim naj se pokaže hvalenost za skrb in požrtvovalnost očeta.⁸¹ Očetje pa domnevno vzgajajo na specifično »moški« način, ki se precej razlikuje od »ženske« materinske vloge. Oče in sin sta »medsebojno redkobesedna, ne ljubita čustvenih izlivov« in si »nerada izkazujejo vidno ljubezen«. Ob materi je sinovom lahko,

⁷³ Koroški Slovenec, 3. 4. 1929, str. 3.

⁷⁴ Koroški Slovenec, 21. 9. 1932, str. 3.

⁷⁵ Koroški Slovenec, 28. 6. 1933, str. 3.

⁷⁶ A. H., Mladina, spoštuj stare! V: Koroški Slovenec, 21. 2. 1940, str. 4.

⁷⁷ k., O športu. V: Koroški Slovenec, 25. 9. 1935, str. 3.

⁷⁸ Koroški Slovenec, 23. 8. 1939, str. 3.

⁷⁹ Prim. npr. Koroški Slovenec, 9. 11. 1927, str. 1.

⁸⁰ Koroški Slovenec, 15. 3. 1922, str. 3.

njena roka »mehko vodi« mladega sinka, dobro je z njo žalovati, brezskrbno se da z njo deliti vero in molitev. Oče je »iz druge kovine. Nerač govori svojim in nerač na široko razlaga. Ne kaže rad v besedi svoje ljubezni in kakor nalašč pušča otroka, da se čuti osamelega in zapuščenega«. Oče se nerač razigra, ne zna žalovati niti se iz srca veseliti. Mati sprejema življenje, kakršno je, »z mehkim, udanim srcem in tako ga posreduje svojim.« Oče je »človek razuma. Življenja hoče z razsodnostjo mojstriti«. Redko govori oče o narodu in narodnem boju, a z dejanjem in življenjem dokazuje, da je sprejel ne samo borbo za družinski obstoj, temveč tudi boj za kulturno pravico naroda. Brez besed uvaja sina v dejavno narodno ljubezen. Sinu, ki bi mu hotel v zahvalo za bogat življenjski nauk hvaležno poljubiti roko, bi oče »odmaknil roko. Ne ljubi čustvenosti, ker bi ga spravila kvečjemu v zadrego«. Še svoje največje modrosti oče ne bo odel v besede, marveč jo bo razodel v častiljivem molku: »Sin, ostani mi zvest, ohrani zvestobo mojim vzorom!«⁸² Narodna vzgoja kot del očetovske vzgoje je posebno pomembna v dobi nacionalne ogroženosti. Tako Koroški Slovenec 1940 objavi članek »Moj dar domu na oltar!«, v katerem oče izjavlja: »Najlepši dar poklonim svojemu narodu, če mu vzgojim svojega sina v zavednega Slovenca in svojo hčerko v zavedno Slovenko. /.../ Svoj narod ljubim z iskrenim srcem. Najbolj ga ljubim, če zanj vzgajam svoje otroke. Svojemu narodu hočem služiti do zadnjega dneva. Najbolje mu služim, če mu s svojimi otroci poklonim žive člane njegove družine in pridne delavce njegovega doma.«⁸³

Poglavje naj zaključí zanimiv članek »Ko bom jaz nevesto iskal!«, ki z vidika fanta opiše idealno podobo koroške slovenske neveste – narodno in versko zavednega domačega kmečkega dekleta. Članek, objavljen v rubriki *Ženski vestnik*, dekletom daje vzpodbudo, da stremijo za to idealizirano podobo, saj tako povečajo svoje »šanse« na »poročnem trgu«, moškim pa dodeli moč kontrole nad žensko podobo, saj lahko moški odstopanje od ideala kaznujejo s tem, da takih žensk ne poročijo: »Prišel bo čas za me in moje prijateljice, ko bomo neveste iskali. Pa bi rad povedal našim dekletom, kje bomo barali in kaj bomo jemali. Naj nam ne zamerijo potem, če bomo to gledali v stran in tam hiteli mimo, krivda ne bo naša. Mi bomo izbirčni in bomo zbrali dekleta, ki bodo nam všeč.« Neveste ne bomo iskali v tujini, med Nemci ali še dlje, marveč »v naših treh dolinah«. Neveste bodo Slovenke. Ne bodo govorile »besede iz knjig«, njihova beseda bo »domača«, v njej

ne bo »nemških kletvic in pozdravov«, »nemških priveskov in frazic«. »Ni nam za dekleta, ki so se klatile po tujih mestih. Pa če so tudi v tujini iskale kruha: mi jih nočemo. Tudi doma je bilo kruha in mleka, vam je bilo treba v svetu iskati pogače?« Neveste bodo verne, njihov Bog bo »Bog starih slovenskih družin, ki je vodil očete in matere v trpljenju in veselju iz roda v rod«. »Najmanj pa se nam hoče deklet, ki hodijo po naših strminah v mehkih čevljičkih, svilenih nogavicah, ozkih kiklah, ki nosijo na glavi lejtre z grmovjem ali obrnjene kravje zvonce.« Stokrat ljubša bodo dekleta »v lesenih cokljah, v grobih jankah, belih rokavcih«, najmilejša pa tista, ki bodo imela na glavi »črni fcanetelj«. Ni nam za neveste, »ki bodo prinesle seboj težke milijone«, potem pa bodo »sedele na zofi in pile kofé, ki ga bomo kuhali mi. Pa bomo prej zbrali pridna dekleta, ki bodo trdne gospodinje in dobre matere. Ali zahtevamo veliko od vas, dekleta?«⁸⁴

»Kot v vsem življenju, ima žena in dekle tudi v prosveti posebno nalogo«

V delovanju koroških slovenskih prosvetnih društev, ki je bilo narodnopolitično zelo pomembno in v skladu s politično orientacijo manjšine konservativno, so se zrcalila in oblikovala spolna razmerja. Socializacija v društvih je potekala v tradicionalnih okvirih in je pripomogla k ohranitvi tradicionalnih razmer in delitvi vlog med spoloma. Ker so spoloma pripisovali različne značajske poteze, potrebe in naloge, so jim tudi nudili spolno specifične oblike in vsebine delovanja. Društva so bila organizirana po spolu in starosti, imela so torej krožke oz. odseke za ženske, dekleta in fante. Prizadevanja Slovenske krščansko-socialne zveze za Koroško, pritegniti ženski spol, ki so se začela v letih pred prvo svetovno vojno, so se med vojnami nadaljevala v okviru ženske in dekliske zveze.⁸⁵

Zaradi domnevnih »naravnih« razlik med spoloma – fant si želi nastopa na odru, se veseli

⁸¹ Koroški Slovenec, 13. 4. 1927, str. 5. Prim. Koroški Slovenec, 15. 6. 1927, str. 1–2.

⁸² -ko, Očetov spomenik. V: Koroški Slovenec, 10. 7. 1940, str. 3.

⁸³ Oče, Moj dar domu na oltar! V: Koroški Slovenec, 18. 9. 1940, str. 3.

⁸⁴ Koroški Slovenec, 14. 10. 1925, str. 4.

⁸⁵ Prim. mdr. Avguštin Malle, Politika je zavirala kulturno delovanje. Osrednja slovenska kulturna organizacija med prvo in drugo svetovno vojno. V: Človek ne živi samo od kruha, Celovec 1983, str. 27–51, tu 29–31, 40, 47–48.

glasne pesmi v zboru, glasna je njegova izpoved in polna korajže njegova kretnja,⁸⁶ medtem ko se dekleta nerada meri v tekmi, je bolj cagava na odru in jo šumeče prireditve ne zgrabijo – ima ženski spol tudi v prosveti posebne naloge: »*Tiho in skrivno hoče vršiti dekleta tudi prosvetno delo. Mali dekliški krožki s petjem in govori, prikorjenimi dekliškemu svetu, skrita rast ob lepi knjigi, notranja rast iz dekliške stanovske organizacije – to je veliko njihovega sveta. Dekletu in ženi je pridržano podrobno delo v prosveti. Širjenje dobrega tiska, briga za male in najmlajše, prosveta po družinah, to in še mnogo več so področja deklet-prosvetašinj.*«⁸⁷ Kljub taki diferenciaciji vlog pa naj po izbruhu druge svetovne vojne ženski spol »*po sili razmer*« razširi svoje prosvetno delovanje, češ, mnogo slovenskih mož in fantov je v vojaški službi in lažje jim bo, »*da vedo, kako so njihove sestre, neveste, žene in matere prevzele nase poleg gospodarskega bremena še breme narodne prosvete*«. ⁸⁸ Poziv Prosvetne zveze 1940 posebno kliče žene in dekleta, »*naj s podvojenim trudom odtehtajo odsotnost očetov, mož in sinov. Uprav naši vojaki /.../ imajo pravico, da se jim njihova domovina oddolži s svojim prosvetnim trudom in jim ob povratku pripravi toplo, domače, slovensko ognjišče.*«⁸⁹

1928. leta Koroški Slovenec kritizira, da z dekleti društva »*nekoliko mačehovsko delajo*«. »*Njim, ki bodo nekoč naše gospodinje, in vzgajale naš mladi rod*«, naj posvetijo društva vsaj par sestankov na leto s sporedom, namenjenim samo dekletom. »*Bolj bodo vzljubile svojo dekliško čast, bolj se poglobila v misel vzgojiteljice in gospodinje. V rokah naših deklet je usoda našega ljudstva prihodnje dobe. Zato na vsak način več pažnje posvečene njim*«. ⁹⁰ Pomembno, a seveda tipično »žensko področje« društvenega delovanja so bili kuharski tečaji, ki so imeli poleg strokovnega izobraževanja tudi nalogo utrjevanja narodnosti, saj se na njih dekleta »*učijo čitati in pisati slovensko, učijo se deklamacij in lepe govorice v pismeni slovenščini; iz njihovih vrst izhajajo naše najboljše igralka na podeželskih odrih in predvsem naše zavedne gospodinje*«. ⁹¹ Toda usmeritev tečajev ni bila povsem nesporna, saj so nekateri funkcionarji kritizirali, češ da tečaji demoralizirajo dekleta, ker jih izvajajo v gostilnah, da zaključne prireditve »*nimajo nič kmečkega na sebi*« itd. ⁹² Predvsem pa so slovenski gospodinjski tečaji izzivali nasprotovanje nemške strani, ki je segalo od prirejanja konkurenčnih tečajev do policijskih kontrol in fizičnih napadov.

V tridesetih letih dekliška zveza, ki jo vodi Milka Hartmanova, »*idealna jugoslovanska apostolka na Koroškem*«, sicer »*nima nobenega denarja v svoji blagajni*«, a vseeno obstaja kakih 30 odsekov, ki prirejajo tudi mesečne sestanke in manjše gledališke nastope. ⁹³ Zveza prireja tudi dekliške dneve, ki naj sooblikujejo mlade koroške Slovenke v smislu idealne narodno-verske podobe. Dekliški dan 1933 v Selah je bil »*velik praznik Gospoda naših src, da bo dal še zanaprej življenje in rasti v skrivnostnem ženskem svetu*«. Po dekliški službi božji je voditelj govoril »*o delovanju Stvarnika sv. Duha v ženi od početka sveta do danes, da so zaznale za veliki pomen močne žene in matere v življenju narodov. Tedaj so si zaželele, da bi postale tudi one velike žene in voditeljice svojega naroda*«. Pri slovesu je voditeljica dejala: »*Pojdimo z našega tabora nazaj v domove kot sejalkke ljubezni, dobrote in miru, kot nositeljice sončnega veselja in sreče, kot zveste delavke na domači grudi*«. Dekliški dan naj bo »*vsem dekletom širom domovine v dramilo in pobuda, da zberejo raztresene ude sleherne naše fare in se pridružijo armadi mladih bojevnic za najvišje ideale. /.../ Čas zahteva žrtvenic, žen-junakinj. Iz teh dekliških vrst naj se rodijo!*«⁹⁴

Tudi fantom so nudili stanovska srečanja, kot je bil fantovski dan leta 1933 v Velinji vesi. Nočno grmenje topičev naznani prihod fantovskega dneva, na katerem se zbere »*četa do dvesto fantov*«, »*sami korenjaki zagorelih lic in trdih, žuljavih pesti*«. Stanovska pridiga na fantovski službi božji poziva fante, da napovedo »*boj napuhu razuma, želji mesa in brezduhovnosti življenja!*« Popoldne sledita pesem in igra, izbrani »*kot nalašč za fantovski dan, pesem v svoji fantovski melodiji, igra v svojih prizorih, ki kažejo vpliv pokvarjene tovarišije in moč očetovske ljubezni*«. ⁹⁵ Fant-

⁸⁶ Koroški Slovenec, 22. 11. 1939, str. 3–4.

⁸⁷ Koroški Slovenec, 11. 3. 1936, str. 3.

⁸⁸ Koroški Slovenec, 1. 5. 1940, str. 1.

⁸⁹ Osrednji prosvetni odbor, Poziv Slovenske prosvetne zveze v novo prosvetno sezono: Slovenci in Slovenke! V: Koroški Slovenec, 25. 9. 1940, str. 3.

⁹⁰ Koroški Slovenec, 26. 12. 1928, str. 3.

⁹¹ Seja S.K.S.Z. za Koroško 3. novembra 1932, Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, 18, manjšinski institut, fasc. 146 - Slovenska Koroška.

⁹² Prav tam.

⁹³ Koroška, april 1935, Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, 18, manjšinski institut, fasc. 146 - Slovenska Koroška. – K Hartmanovi prim. mdr. Marija Makarovič (ur.), Milka Hartman, Celovec 2004.

⁹⁴ T. L., To je naša mladina. V: Koroški Slovenec, 21. 7. 1933, str. 3–4.

⁹⁵ Prav tam.

Prot

T. Častno članico društva

je odbor v svoji seji dne 1. XI. 1922.

enoglasno imenoval tajnikovo namestnico

Marijo Ogris, imeno Vorak.

Imenova je bila neretna in požrtvovalna delarka
kobi. društva, tu tudi v splošnem mnogo storila za
narodno probujenje v občinah Bilčovs in Lytesca.

Prevela se je v St. Tomaž na Celovcu.

Ža narod svoj mnogo si tukaj storila.

Vaj v pokojna mila, bi preveč ti bila.

Valentin Kropivnik

Janka Ogris

Občni odbor dne 11. 3. 1923 je zgornje imenovanje
enoglasno odobril.

Janka Ogris
podnik.

Imenovanje Marije Ogris za častno članico SPD Bilka

je so se izobraževali tudi na voditeljskih tečajih ter na sestankih krajevnih društev. Tako je npr. mladeniški odsek Slovenskega prosvetnega društva *Bilka* v Bilčovsu, ustanovljen avgusta 1924, do aprila 1925 priredil 14 sestankov, na katerih se je razpravljalo »o namenu in važnosti organizacije, da se zbirajo fantje v pošteni družbi, uzbodbujajo se k poštenosti, jih pripraviti za bodočnost, da bi kaj znali, ker sedajna doba zmeraj več zahteva, uzgojiti za bodočnost dobrih značajnih voditeljev. Podučevalo se je tudi petje, istotako tudi nemščina, katera je sedajnim razmeram neobhodno potrebna«. Društveni predsednik je opozarjal, naj pristopijo k odseku vsi fantje, ki so pošteni in jim je resnost življenja kaj pri srcu.⁹⁶

Zapisnik bilčovskega društva nudi tudi vpogled v delovanje ženskega odseka: »Obravnava specifično ženske zadeve, stvari, ki zanimajo predvsem ženske. Sem spadajo zlasti razne gospodinjske reči. List *'Slovenka'* je naročen v 2 izvod/ih/.«⁹⁷ Odsek je organiziral kuharske tečaje in praznovanja materinskega dneva, se ukvarjal z dobrodelnostjo (zbiranje prostovoljnih prispevkov za reveže, sirotišnice itd.) in bil zadolžen za krašenje cerkve ali odra za razne prireditve in slavnosti. Poročilo o delovanju v letu 1924 med drugim navede, da je imel odsek šest sestankov, na katerih se je govorilo »o potrebi in namenu ženskih dr/u/št/ev/, o vzgoji, gospodinjstvu, verski in umski izobrazbi, glavni namen pa je ljudstvo preroditi u duhu vere. Današnji svet ni več tak kakor je bil pred 30 ali 50timi leti, zahteva naprednosti, sedanjí čas zahteva, da žena tudi kaj ve o svetu, o naravi.«⁹⁸ Na ženskem shodu leta 1923 je Valentin Podgorc »podal zbranemu ženstvu jasno sliko o važnem pomenu gospodinjstva v gospodarstvu. Razlagal /je/ važnost gospodinje pri hiši, pri vzgoji otrok, pri gojitvi krščanske misli med ljudstvom.«⁹⁹ Društveni predsednik pa je na zborovanju 1925 govoril o ženskem odseku in pomenu ženske izobrazbe: »... kot gospodinja, Mati, naj bi se zavedale svojega poklica, ki potrebuje veliko resnega razuma in vsestranske izobrazbe. Kjer so dobre matere so tudi dobre družine in iz takih družin bo tudi izšel vzoren narod.«¹⁰⁰ Kot zanimivost še omenimo, da je bila leta 1922 Marija Ogris – tajnikova namestnica, »požrtvovalna društvena delavka, vrla pevka in igralka ter glava ženskega odseka«, ki je »tudi v splošnem mnogo storila za narodno probujenje« v občinah Bilčovs in Zg. Vesca – so glasno imenovana za prvo častno članico društva.¹⁰¹

»Vse na volišče!«

Meja med spoloma, ki je ženski pripisovala privatno, moškemu pa javno sfero, je bila zarisana dokaj ostro, češ, ženi ni »prirojeno, da bi nastopala na zunaj in se posvetovala v občinskih zbornicah, da bi vodila vaško in farno soseščino in da bi v prvi fronti vodila borbo za pravo naroda in narodne besede.«¹⁰² Možu je »pridržano ustvarjanje. V gospodarstvu in prosveti, v veri in v vsem družabnem življenju zapoveduje in vodi mož. In žena, dekle? Pomočnica naj je možu ne samo v družini, marveč tudi v večjem, narodnem življenju.«¹⁰³

Toda čeprav javno, predvsem politično delovanje ni veljalo za »žensko« področje udejstvovanja, so ženske vendarle igrale pomembno vlogo: Za razliko od svojih rojakin v matični Sloveniji so koroške Slovenke po prvi svetovni vojni kot vse ženske v Avstriji imele pravico voliti – in s tem seveda tudi dolžnost, nacionalno »pravilno« voliti. To je bil tudi eden od razlogov, da se je organizaciji in izobrazbi žensk začelo posvečati več pozornosti. Že v eni svojih prvih številčk spomladi 1921 Koroški Slovenec opozori, da je »žensko vprašanje« z novo ustavo, ki daje ženskam volilno pravico, stopilo »hipoma v ospredje«. Zato se bodo morale tudi žene in dekleta bolj zanimati za gospodarska in socialna vprašanja, kar pa zahteva organizacijo ženskih društev.¹⁰⁴

Serijski člankov »Slovenke iz Roža«, ki se 1922 ukvarja z javnim političnim, narodnim in društvenim delovanjem žensk, ni zanimiva samo zaradi vsebine, v kateri se prepletajo tradicionalni in napredni elementi, ampak tudi zato, ker je eden redkih primerov, da o teh vprašanjih govori ženska. »Slovenka iz Roža« poziva dekleta in žene, naj se vse spojijo »v veliko armado, ki bo imela nalogo dvigniti naš rod iz propalosti« in vzgojiti slovensko ljudstvo na Koroškem »v

⁹⁶ Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, Občni zbor 5. aprila 1925, SZI.

⁹⁷ Zapisnik SPD Bilčovs, Odborova seja 25./III. 1920, SZI.

⁹⁸ Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, Občni zbor 5. aprila 1925, SZI.

⁹⁹ Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, Ženski shod (29. 4. 1923), SZI.

¹⁰⁰ Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, Zborovanje pri Pomoču (8. 3. 1925), SZI.

¹⁰¹ Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, Odborova seja, dne 1. 11. 1922, SZI.

¹⁰² TO., Zaključna beseda o družinski vzgoji. V: Koroški Slovenec, 19. 7. 1939, str. 3–4.

¹⁰³ Koroški Slovenec, 11. 3. 1936, str. 3.

¹⁰⁴ Koroški Slovenec, 20. 4. 1921, str. 1.

značajan, zaveden in veren rod«, saj je ženskam »izročena vzgoja narodnega naraščaja«. ¹⁰⁵ Toda delovanje žensk izven doma vzbuja nasprotovanja: »Pogosto se slišijo med narodom glasovi, ki dajejo izraza nevolji, ako bi kdo omenil, da je tudi ženska poklicana sodelovati pri povzdigi narodne zavesti, morale itd. Doma naj delajo in skrbe za gospodinjstvo, drugo jih nič ne briga in ali naj si še te skrbi naprtijo, ko imajo domačih dovolj. Res je, drage sestre, da ste /.../ doma močno zaposlene – ali vsaj mislite tako – in ravno to nam škoduje, ker se brigamo samo za dom.« Duševno obzorje da je potem omejeno le na najbližjo okolico, ker »se brigamo samo za dom in ne tudi za duševno in srčno naobrazbo, ki je podlaga za naš kulturni napredek. Stopati moramo tudi me v isti vrsti z moškimi v vedno napredujočo kulturo«. Avtorica opozori na dosežene politične pravice žensk, kot glavno nalogo pa vendarle podčrta tradicionalno materinsko-vzgojno funkcijo: Bili so časi, ko je bila ženska »samo sužnja«, v družini ni veljala mnogo in tudi država jo je tem manj upoštevala. A ti časi so minili in položaj ženske se je »izdatno zboljšal. Zdaj nismo več sužnje moških, ampak stojimo z njimi v isti vrsti, imamo aktivno in pasivno volilno pravico, pravico do javnih služb, sodelovanja in soodločanja v državni upravi. Toda to še ni vse. Ženi – materi – je poverjena še veliko važnejša naloga« – materinstvo in vzgoja otrok in mladine. »Dobra, poštena, verna in narodno zavedna mati bo svoje otroke dobro vzgojila in čim več bomo imeli takih mater, tem značajnejši bo narod.« ¹⁰⁶ V naslednjem članku »Slovenka iz Roža« pove »nekaj svojih misli, kako postanemo dobre vzgojevalke naroda«. ¹⁰⁷ Serijo prispevkov pa zaključí s ponovnim pozivom k narodnemu delovanju žensk, češ, časi, ko so bile »ženske v javnem življenju popolnoma brezpravne«, pripadajo preteklosti. »Izrek, da je ženska samo za dom in otroke, ne velja več, ona spada tudi v javno življenje, tudi v njenih rokah leži v veliki meri boljša bodočnost našega zaslužnjega in poteptanega dela velikega jugoslovanskega naroda.« Sedaj, ko so ženske »z moškimi popolnoma enakopravne«, jim pravice nalagajo tudi dolžnosti – ženske so »dolžne narodu: ga voditi, delati zanj, ga dramiti in zanj tudi marsikaj žrtvovati«. ¹⁰⁸

V borbi za volilne glasove se je Koroška slovenska stranka večkrat obračala izrecno na ženske, navajala argumente, ki naj bi posebno nagovorili volivke (družina, vera ipd.), ter skušala ženske pridobiti tudi kot aktivne propagatorke za

slovensko stranko. Trdili so, da se bo le Koroška slovenska stranka »se /.../ držala starega reda in skrbela za mir v družini, za svetost zakona in za jezik naših pradedov!« ¹⁰⁹ Pred občinskimi volitvami 1921 je Koroški Slovenec rotíl žene in dekleta in jih pozival: »Vse na volišče!«, poudarjal pa je pomen politične zastopanosti: »Če nimamo mož in žena, ki bodo zastopali nas in naše interese, smo prodani na milost in nemilost ljudem, katerih edini cilj je, da slovenski živelj na Koroškem čimpreje iztrebijo.« ¹¹⁰ Kljub omembi žena kot narodnih zastopnic je potrebno opozoriti, da je bila slaba zastopanost manjšine v političnih organih še slabša glede na zastopanost po spolu – po dosedanjih podatkih v medvojnem času ni bilo slovenskih poslank ali odbornic niti na deželni niti na občinski ravni. Poziv k deželnim in državnozborskim volitvam 1921 je opominjal žene in dekleta: »Ali veste, kako ste točne in kako se Vam mudi, kadar Vas čaka kofe! Bodite točne tudi dne 19. junija in ne pozabite, oddati glasovnice za 'Koroško slovensko stranko'.« ¹¹¹ Pred deželnimi in državnozborskimi volitvami 1923 so posebno pozivali »slovenske žene in dekleta, da se z vso vnemo primete agitacije, da bodo 21. oktobra izvoljeni res pravi krščanski zastopniki, ki se bodo tudi krepko potegovali za naše verske pravice«. ¹¹² Rotili so slovenske volivce, naj se »vsi kot en mož« postavijo za Koroško slovensko stranko s tem, da ji dajo svoj glas. »Zlasti pa tudi ve, slovenske žene in slovenska dekleta! Na vas gleda naša stranka s ponosom in zaupanjem, ker smo prepričani, da se ji vselej odzovete kadar vas kliče v boj za pravice našega vernega, teptanega slovenskega ljudstva. Gotovi smo, da boste tudi tokrat sledile pozivu naše stranke, ki se glasi: Idite in spravite v nedeljo 21. oktobra vse može in žene, fante in dekleta na volišče ter glasujte vsi za Koroško slovensko stranko!« ¹¹³ Pred

¹⁰⁵ Slovenka iz Roža, Dekleta, žene – strnimo naše vrste! V: Koroški Slovenec, 5. 7. 1922, str. 2.

¹⁰⁶ Slovenka iz Roža, Koroške Slovenke kvišku! V: Koroški Slovenec, 19. 7. 1922, str. 1–2.

¹⁰⁷ Slovenka iz Roža, Koroškim Slovenkam! V: Koroški Slovenec, 23. 8. 1922, str. 4.

¹⁰⁸ Slovenka iz Roža, Koroškim Slovenkam! V: Koroški Slovenec, 22. 11. 1922, str. 3–4.

¹⁰⁹ Koroški Slovenec, 20. 4. 1927, str. 3.

¹¹⁰ Koroški Slovenec, 27. 4. 1921, str. 2.

¹¹¹ Koroški Slovenec, 8. 6. 1921, str. 3. Poziv moškemu spolu pa se je glasil: »Možje in fantje! Ali se še spominjate, kako točno ste bili vsi na svojem mestu, ko so Vas l. 1914 poklicali k vojakom? Bodite tako točni tudi dne 19. junija, saj Vas kliče na volišče Vaša 'Koroška slovenska stranka'.« Koroški Slovenec, 15. 6. 1921, str. 4.

¹¹² Koroški Slovenec, 26. 9. 1923, str. 1.

¹¹³ Koroški Slovenec, 20. 10. 1923, str. 2.

občinskimi volitvami 1924 je »tovarniški delavec« opominjal koroške Slovence in Slovenke, da ni potrebno samo oddati glasovnice za stranko, »ampak vsak in vsaka naj se potrudi po svojih močeh tudi poagitirati za njo. Idite od vasi do vasi, od hiše do hiše, od osebe do osebe, označujte evangelij Koroške slovenske stranke, ki je edina prava domača stranka! Možje in žene, mladeniči in dekleta, vsi na delo! Naša sveta dolžnost je, da poiščemo in pripeljemo vse naše v temi in zmoti tavajoče brate in sestre, dne 6. aprila pod okrilje naše matere Koroške slovenske stranke!«¹¹⁴ Velja omeniti še osmrtnico za šiviljo iz Bilčovsa, ki hvali njeno volilno odločitev za slovensko stranko: »Vselej kadar nas je dolžnost klicala na volišče, se je rajna rada odzvala temu klicu, da je tako oddala svoj glas naši stranki. Dasi je bilo njeno življenje tiho in mirno in je vsled tega bila malo upoštevana, vendar zasluži, da že zaradi izpolnitve njene volilne dolžnosti, odmerimo majhen kotic v ,Kor./oškem/ Slov./ encu/' nej v spomin.«¹¹⁵

ŽENE IN DEKLETA! Ali veste, kako ste točne in kako se Vam mudi, kadar Vas čaka kofe! Bodite tako točne tudi dne 19. junija in ne pozabite, oddati glasovnici za „Koroško slovensko stranko“.

MOŽJE IN FANTJE! Ali se še spominjate, kako točno ste bili vsi na svojem mestu, ko so Vas l. 1914 poklicali k vojakom? Bodite tako točni tudi dne 19. junija, saj Vas kliče na volišče Vaša „Koroška slovenska stranka“.

Volilni poziv možem in fantom

Volilni poziv ženam in dekletom

Kritika drugih svetovno-političnih nazorov oz. strank je obsegala tudi kritiko njihovega odnosa do žensk in družine. Posebno negativno so bili prikazani socialdemokrati in komunisti, za konservativno-katoliško Koroško slovensko stranko glavni svetovnonazorski nasprotniki, pa tudi politični konkurenti. Komunizem je bil označen kot nauk, »da je vse, poljedelski in industrijski pridelki, da, celo ženske in otroci skupna državna last.«¹¹⁶ V komunističnem duhu vzgojen mladi rod v Rusiji ne pozna več družine, ne matere, ne očeta; vagabundira naokrog, raztrgan prosi kruha, se privaja na tatvine in vlome.¹¹⁷ Socialna demokracija »zahteva razporoko ali ločitev za-

kona. Socialist Bebel proglašja v svoji knjigi, *Die Frau' sploh prosto ljubezen, tj. nečistost in prešestovanje kot čednost*«. ¹¹⁸ Socialna demokracija je veljala tudi za najhujšo nasprotnico katoliške vere – in če ženske ne stoje na braniku vere preti velika nevarnost, proti kateri je potrebna boljša zaščita in organizacija žensk. V članku »Pozor na ženske in dekleta« Koroški Slovenec ugotavlja, da je ženska bolj kakor mož privezana na dom in jo zato dom tudi bolj varuje kakor fanta, ki mora na delo v svet. »Zato bi človek mislil, da se bo bolje držala tega, kar jo je dom učil – vere, npravnosti, narodne šege.« A velemesta so domove razdrli, »odprla pa vsa vrata, skozi katera žena ne bi smela«. Treba je spoznati, kako so razmere že kritične, »kako postane brezverstvo nevarno, kadar prodre v družino, v družino pa prodre z materjo, z žensko«. Kot dokaz za pretečo nevarnost časopis med drugim navaja število članic socialdemokratske stranke, delež ženskih glasov za stranko ter delovanje socialnih demokratov, odkar so na oblasti na Dunaju. Sredstev, ki se jih nasprotnik poslužuje – tečajev za izobrazbo funkcionark in govornic, ženskih shodov, ženskih prilog časnikom itd. –, naj se poslužuje tudi manjšina. Resno se je potrebno vprašati, ali se je »vse zgodilo, kar je bilo potrebno, da naše ženske in dekleta zlasti v industrijskih krajih varujemo te povodni?«¹¹⁹

Če pojmuje to zadnje vprašanje nekoliko širše, bi lahko kot zaključek tega kalejdoskopskega pregleda ugotovili, da so koroško slovensko manjšinsko glasilo, politika in društva vsekakor delovali predvsem v smeri, ki naj bi dekleta in ženske obvarovala od »povodni« emancipacije, jih pa tem bolj vpregla v delo za družino, narod in Boga.

¹¹⁴ Tovarniški delavec, *Pripravimo se!* V: Koroški Slovenec, 26. 3. 1924, str. 3.

¹¹⁵ Koroški Slovenec, 2. 2. 1927, str. 4.

¹¹⁶ Koroški Slovenec, 15. 3. 1922, str. 2.

¹¹⁷ Koroški Slovenec, 8. 5. 1935, str. 1.

¹¹⁸ Koroški Slovenec, 17. 10. 1923, str. 1.

¹¹⁹ Koroški Slovenec, 15. 7. 1925, str. 4.

Zusammenfassung

**„SIE SOLL DEM MANN NICHT NUR IN DER
FAMILIE, SONDERN AUCH IM GRÖßEREN,
NATIONALEN LEBEN EINE HELFERIN SEIN“**

Das Bild der Kärntner Sloweninnen und Slowenen in der Zwischenkriegszeit

Der Beitrag befaßt sich mit den vielfältigen Wechselwirkungen zwischen Geschlecht und Nation am Beispiel der Kärntner slowenischen Minderheit. Der Koroški Slovenec, das zentrale Publikationsorgan der Minderheit (1921–1941), propagierte konservative Geschlechterbilder sowie eine auf den Eckpfeilern „Mutter – Heimat – Gott“ basierende Nationalideologie. Der Einfluß der Kirche auf das Geschlechterverhältnis war durch die Vormachtstellung des Klerus als politische und geistige Elite mitbedingt.

Das Volk wurde als Familie jener verstanden, die die gleiche Sprache sprechen. Die Familie galt als Keimzelle des Volkes, die Frau wiederum als Herz der Familie. Natürlich sollten beide Geschlechter Volk und Gott dienen, wobei es aber geschlechtsspezifische Rollenbilder und Aufgabenzuteilungen gab. Die ideale Hausfrau und Mutter, aufopferungsvoll und leidensfähig, sollte für zahlreichen Nachwuchs sorgen und diesem die slowenische Sprache und Kultur sowie religiöse Werte vermitteln. Die nationalerhaltende Rolle der Mütter – aber auch der Väter – wurde

unter dem minderheitenfeindlichen NS-Regime besonders hervorgehoben.

Im Vereinswesen wurden dem weiblichen und männlichen Geschlecht separate Wirkungsbereiche und Organisationsformen zugewiesen (Jünglings-, Mädchen- und Frauensektionen der Bildungsvereine). Den Mädchen und Frauen wurden vor allem Koch- und Haushaltungskurse sowie Muttertagsfeiern angeboten, die sie auf ihre Pflichten einschwören und zur Ausübung dieser Pflichten ausbilden sollten. Damit trug auch das Vereinswesen zur Konservierung bestehender Geschlechterrollen bei.

Im politischen Leben versuchte man Frauen – teils mit geschlechtsspezifischen Argumentationen – als Unterstützerinnen und Wählerinnen für die Kärntner slowenische Partei zu gewinnen. Andererseits gab es unter den gewählten politischen Vertretern der Minderheit keine Frauen, weder auf Landes- noch auf Gemeindeebene.

Zusammenfassend kann festgestellt werden, daß Publikationen und Organisationen der Minderheit eine traditionelle Geschlechterordnung propagierten, da sie befürchteten, daß eine Emanzipation der Frauen nicht nur die „weibliche Natur“ und das Wohl der Familien, sondern auch das Bestehen der Minderheit gefährden würde.